

مجرد سیال

بررسی چگونگی تجرد نفس با تغییر آن

علیرضا اسعدی

مجله سیال

بررسی چگونگی تجرد نفس با تغییر آن

علیرضا اسعدی

- نام: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- زمینه: پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی
- سرویس: دبایر انضاری
- لیتوگراف: چاپ و نشر: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- چاپ اول: سال ۱۳۹۰
- شمارگان: ۵۰۰
- قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان
- عنوان: ۳۷۶ مسلسل: ۵۹۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
 نشانی: قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
 تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳؛ ص ۳۰۸-۳۰۹؛ کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱
 مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳
 ۲. تهران، خیابان انقلاب، روزی روزی دزب دانشگاه تهران، یاساز فروزنده
 طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۰۲۱-۶۹۵۱۵۳۴
 وبگاه: www.pub.isca.ac.ir؛ ایمانامه: naamir@isca.ac.ir
 فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir؛ فروشگاه نشر: www.pajooahaan.com

سرشناسه:	اسعدی، علیرضا، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور:	مجله سیال: بررسی چگونگی تجرد نفس با تغییر آن / علیرضا اسعدی؛ تهیه پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی
مشخصات نشر:	قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری:	۲۰۴ ص
شابک:	۱۴۰۰۰۰ ریال: 978-600-195-266-1
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص [۱۷۹] - ۱۹۰؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت:	نمایه
موضوع:	نفس - تجرد
موضوع:	تغییر
شماره افزوده:	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی
رده بندی کنگره:	BBR ۵۵/ن۷الف ۵۱۳۹۵
رده بندی دیویی:	۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی:	۴۳۸۴۶۲۰

فهرست

۱۱	سخنی با خواننده
۱۵	مقدمه

فصل اول: تبیین سس، بازی تجرد نفس با تغییر آن

۱۹	درآمد
۱۹	تجرد نفس
۲۴	اثبات تجرد نفس
۲۵	یکم. برهان‌های عقلی
۲۷	دوم. شواهد نقلی
۳۱	ثبات نفس؛ لازمه تجرد آن
۳۱	تغییر نفس
۳۱	الف) تغییر
۳۳	ب) تعریف حرکت
۴۰	ج) تکامل

- تبيين حرکت و استكمال نفس ۴۲
- الف) حرکت و استكمال نفس در دنيا ۴۲
- ب) حرکت و استكمال نفس پس از مرگ ۴۵
- یکم - آیات قرآن ۴۷
- دوم - روایات ۴۹
- شاهد اول: بخشودگی گناه و رهایی از عذاب ۴۹
- شاهد دوم: تعلم قرآن ۵۰
- شاهد سوم: مهربندی از آثار اعمال انجام شده در دنيا ۵۱
- شاهد چهارم: شادمانی مردگان از هدایای مؤمنان ۵۱
- شاهد پنجم: تسکین و قیامت با قرائت قرآن ۵۲
- شاهد ششم: ازدیاد مال و حسن بستیان ۵۲
- شاهد هفتم: عبادت در آخرت و التذاذ از آن ۵۳
- شاهد هشتم: تجدد احوال جهنمیان ۵۳
- شاهد نهم: ترفیع درجه در بهشت به دلیل استغفار و ر و مادر برای فرزند ۵۴
- شاهد دهم: شفاعت ۵۴
- شاهد یازدهم: تزکیه در آخرت ۵۵
- شاهد دوازدهم: هدایت در آخرت ۵۶
- صورت‌بندی مسئله سازگاری تجرد نفس با تغییر آن ۵۷

فصل دوم: تبیین سازگاری با پذیرش نظریه ثبات نفس و تکامل اعراض

- درآمد ۶۱
- اصول و مقدمات نظریه ابن‌سینا در استكمال نفس ۶۲

۶۲	اصل اول: ثبات در جواهر و حرکت در اعراض
۶۲	اصل دوم: روحانیه الحدوث بودن نفس
۶۳	اصل سوم: عرض بودن عوامل استکمال نفس
۶۴	چگونگی استکمال و حرکت نفس
۶۵	استکمال در عرصه علم و عمل
۶۷	الف) چگونگی استکمال علمی نفس
۶۸	۱. رابطه نسبت نفس با عقل فعال
۷۰	رابطه نسبت صور معقول با نفس
۷۴	ب) چگونگی استکمال علمی نفس
۷۷	استکمال نفس در اندرگاه
۸۱	جمع بندی
۸۲	نقد و بررسی

فصل سوم: تبیین سازگاری با پذیرش نظریه حرکت جوهری

۸۷	درآمد
۸۷	الف) اصول و مقدمات نظریه ملاصدرا در استکمال نفس
۸۷	اصل اول: اصالت وجود
۸۸	اصل دوم: تشکیک وجود
۸۹	اصل سوم: حرکت جوهری
۹۰	اصل چهارم: رابطه داشتن نفس و بدن
۹۴	اصل پنجم: اتحاد وجودی نفس با قوا
۹۶	اصل ششم: دو حیثیت داشتن نفس

- ب) دلایل استكمال نفس ۹۷
- دلیل اول: شهود وجدانی ۹۷
- دلیل دوم: حرکت جوهری ۹۸
- دلیل سوم: اتحاد عاقل و معقول ۹۹
- دلیل چهارم: شواهد قرآنی ۱۰۱
- ج) تبیین چگونگی استكمال جوهری نفس ۱۰۳
- مقام اول: حرکت و استكمال نفس در دنیا ۱۰۳
- تعریف عقل نظری و عقل عملی ۱۰۳
- نقش علم و عمل در استكمال نفس ۱۰۵
- چگونگی استكمال عقلی نفس ۱۰۶
۱. نسبت صور معقول و نفس ۱۰۶
۲. چگونگی ارتباط نفس با عقل فعال ۱۰۹
- چگونگی استكمال عملی نفس ۱۱۳
- مقام دوم: حرکت و استكمال نفس پس از مرگ ۱۱۴
- چگونگی تجدد و نوشوندگی احوال اهل بهشت و جهنم ۱۱۶
- جمع بندی ۱۱۸
- ارزیابی نهایی دیدگاه ملاصدرا ۱۱۹

فصل چهارم: تبیین سازگاری با نفی تجرد تام نفس

- درآمد ۱۲۳
- مبانی این تبیین و بررسی آنها ۱۲۳
- چگونگی استكمال نفس پس از مرگ ۱۲۶

۱۳۳	نقد و بررسی
-----	-------------

فصل پنجم: تبیین سازگاری با اثبات حرکت در مجردات

۱۳۹	درآمد
۱۴۰	تبیین مقدمات اثبات حرکت در مجردات
۱۴۰	مقدمه اول: تبیین حقیقت حرکت
۱۴۴	مقدمه دوم: انکار هیولی
۱۴۵	برهان اول: برهان قوه و فعل
۱۵۰	برهان دوم: برهان اصل و وصل
۱۵۴	لوازم و نتایج انکار هیولی
۱۵۴	یک - بازنگری در تعریف مجرد
۱۶۰	دو - انکار تلازم قوه و ماده
۱۶۱	سه - امکان اجتماع قوه و فعلیت
۱۶۱	مقدمه سوم: ناتمام بودن دلایل ثبات مجردات امکان
۱۶۱	الف) برهان‌های عقلی ثبات مجرد
۱۶۱	برهان اول
۱۶۲	نقد و بررسی
۱۶۳	برهان دوم
۱۶۳	نقد و بررسی
۱۶۴	برهان سوم
۱۶۵	نقد و بررسی
۱۶۷	برهان چهارم

- نقد و بررسی ۱۶۷
- برهان پنجم ۱۶۷
- نقد و بررسی ۱۶۸
- ب) شواهد نقلی ثبات فرشتگان ۱۶۸
- مقدمه چهارم: وجود تغییر و حرکت در تمامی موجودات امکانی ۱۷۰
- سنتن پایانی ۱۷۵
- کتابنامه ۱۷۹

نمایه‌ها

- آیات ۱۹۱
- روایات ۱۹۳
- اعلام ۱۹۴
- اصطلاحات ۱۹۶
- کتاب‌ها ۲۰۲

سخنی با خواننده

پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی، مهم‌ترین فعالیت‌های پژوهشی خود را بر کلان‌طرح‌ها متمرکز کرده است. هدف از این کار، پربارتر کردن میراث فکری - فرهنگی موجود، جستارگشایی و طرح مباحث جدید و کشف قلمروهای طی نشده، تقریر و تبیین درس‌ها و منابع و در عین حال روزآمد مباحث، نظریه‌پردازی و پیشبرد علم، ایجاد موج فرهنگی در زمینه‌های مطرح شده و کشف و پویاسازی استعدادهای نهفته پژوهشگران است. در این راستا، این پژوهشکده در جهت غنی‌تر ساختن مباحث، زمینه‌سازی پژوهش‌های تطبیقی و آشناساختن مخاطبان با گستره مباحث، ترجمه مباحث مهم در زمینه کلان‌طرح‌ها و برگزاری نشست‌های علمی را نیز در دستور کار خود قرار داده است.

به دلیل اهمیت مباحث انسان‌شناسی و نفس‌شناسی از دیدگاه اسلام و دیگر ادیان به‌ویژه ادیان ابراهیمی و تأثیرگذار بودن مباحث نفس‌شناسی فلسفی بر دیگر بحث‌ها و نیز با توجه به پیامدهای الاهیاتی آن، پژوهشکده فلسفه و کلام بر آن شد تا مطالعاتی در حوزه فلسفه نفس آغاز کند تا اولاً سنت علم‌النفس متفکران مسلمان را که از ابعاد مغفول تفکر اسلامی است

معرفی کند و ثانیاً با طرح مباحث جدید در فلسفه نفس غربی و عرضه مسائل جدید بر علم النفس اسلامی ابعاد ناشناخته آن را آشکار سازد و نظریه پردازی در این حوزه را امکان پذیر گرداند. برای این منظور، کلان طرح «رابطه نفس و بدن» در سال ۱۳۸۵ در دستور کار این پژوهشکده قرار گرفت که تا کنون آثار زیر در این زمینه تقدیم علاقه مندان شده است:

الف) مجموعه مقالات همایش بین المللی «آموزه های دینی و مسئله نفس و بدن» در هفت مجلد با عنوان های فرعی:

۱. نفس و بدن در متون دینی؛
 ۲. نفس و بدن در فلسفه مشاء و حکمت متعالیه (۱)؛
 ۳. نفس و بدن در فلسفه مشاء و حکمت متعالیه (۲)؛
 ۴. نفس و بدن در الهیات تطبیق؛
 ۵. نفس و بدن و مسئله معاد؛
 ۶. نفس و بدن، پیش و پس از مرگ؛
 ۷. نفس و بدن در اخلاق و انسان شناسی
- ب) نظریه های مطرح در فلسفه ذهن:
۸. نظریه های دوگانه انگاری و رفتارگرایی در فلسفه ذهن؛
 ۹. نظریه کارکردگرایی در فلسفه ذهن؛
 ۱۰. نظریه این همانی در فلسفه ذهن؛
 ۱۱. نظریه حذف گرایی در فلسفه ذهن؛
 ۱۲. نواخته گرایی و آگاهی؛
 ۱۳. نظریه های مادی انگارانه ذهن.

ج) مجموعه آثاری درباره نفس شناسی و فلسفه ذهن:

۱۴. اسلام و مسئله نفس و بدن؛

۱۵. مسیحیت و مسئله ذهن و بدن؛

۱۶. درآمدی به فلسفه ذهن؛

۱۷. کتاب‌شناسی توصیفی فلسفه نفس.

(د) آثار زیر نیز در دست انتشار است که به‌زودی تقدیم علاقه‌مندان خواهد شد:

۱۸. بررسی مسئله کیفیات ذهنی و مقایسه آن با آرای فیلسوفان مسلمان؛

۱۹. قوی نفس و ماجولاریتی ذهن؛

۲۰. مسئله امکان در فلسفه ذهن.

پژوهش مجرد سیاق: بررسی چگونگی تجرد نفس با تغییر آن یکی دیگر از این پژوهش‌هاست که به نیت مکاران این پژوهشکده در گروه فلسفه تهیه شده است. در این پژوهش، سارکس یا ناسازگاری تجرد نفس با حرکت و تغییر آن بررسی می‌شود که از جمله دغدغه‌های اساسی در علم‌النفس فلسفی است. فیلسوفان از یک سواز حرکت، تغییر و استكمال نفس سخن می‌گویند و از سوی دیگر، نفس را مجرد، مجردات را ثابت و فاقد هرگونه تغییری می‌دانند. حال این پرسش مطرح می‌شود که اگر طبق ادعای فیلسوفان نفس انسانی مجرد باشد و حرکت و تغییر در آن راه نداشته باشد، چگونه استكمال در نفس آدمی رخ می‌دهد؟ آیا لازمه تکامل در نفس انسانی، دگرگونی و حرکت در امر مجرد نیست؟ نویسنده محترم، جناب آقای دکتر علیرضا اسعدی (عضو هیئت علمی این پژوهشکده) در این اثر کوشیده است پاسخ‌های فیلسوفان اسلامی از جمله راهکارهای حکمت مشاء و حکمت متعالیه به این اشکال را بررسی کند و در پایان، نظریه

برگزیده خود مبنی بر امکان حرکت و تغییر در مجردات را به اثبات رساند.
در پایان از تلاش نویسنده گرامی، ارزیابان محترم جناب حجت الاسلام
والمسلمین استاد غلامرضا فیاضی، دکتر مهدی ذاکری و آقای یاسر
بوراسماعیل و نیز از مدیر محترم گروه فلسفه جناب آقای ابراهیم علی پور و
جناب آقای ذوالفقار ناصری کارشناس محترم گروه که این اثر به همت ایشان
نشر می گردد قدردانی می شود. همچنین سزاوار است از نشر پژوهشگاه
حق گذاری کرد که همه همت خود را در چاپ این اثر به کار برده است.

علیرضا آل بویه

مدیر پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی

مقدمه

موجود در فلسفه مجرد و مادی تقسیم می‌شود. مجرد، موجودی است که ویژگی‌های امور مادی را ندارد. به باور بیشتر فیلسوفان، یکی از ویژگی‌های امور مادی و جسمانی حرکت است؛ از این رو عالم ماده آمیخته‌ای از قوه و فعل است و این قوا و استعدادها به رایج به فعلیت تبدیل می‌شوند و شیء مادی تغییر می‌کند؛ بنابراین، چون مجرد در مقابل موجود مادی است، باور رایج در فلسفه این است که در مجردات هیچ‌گونه حرکتی راه ندارد؛ از همین رو در تقسیمی دیگر، موجود به ثابت و متغیر تقسیم می‌شود؛ بدین معنا که موجود مجرد از ثبات برخوردار است، برخلاف موجود مادی که متغیر است.

از سوی دیگر، همواره یکی از مهم‌ترین مباحث فلسفی، مسئله نفس است که در ادیان و از جمله دین اسلام به شناخت و استکمال آن توجه زیادی شده است. در مباحث نفس‌شناسی، یک پرسش مهم این است که اگر به باور فیلسوفان، نفس انسانی مجرد است، با توجه به آنکه موجود مجرد از ثبات و فعلیت برخوردار است، استکمال، حرکت و تغییر نفس را چگونه می‌توان تبیین کرد. این پرسش وقتی جدی‌تر مطرح می‌شود که بر اساس برخی آیات و

روایات، انسان در عالم برزخ و آخرت نیز واجد نوعی تکامل یا تجدد احوال است. اگر در این دنیا، نفس مجرد انسان همراه با بدن مادی است و بدن به نوعی برای تکامل آن نقش اعدادی دارد، در عالم برزخ و عالم آخرت، دیگر بدن مادی‌ای در کار نیست، ازاین‌رو در مورد این دو عالم پرسش چگونگی تبیین حرکت و استکمال نفس انسانی به صورت جدی‌تری طرح می‌شود.

این پژوهش در پی آن است که به بررسی چگونگی سازگاری تجرد نفس با تغییر آن بپردازد و در صورت امکان، تبیینی معقول از سازگاری تجرد نفس با تغییر آن به دست دهد؛ تبیینی که به بسیاری از پرسش‌های مطرح درباره تکامل نفس در آموزه‌های فلسفی پاسخ دهد. ارائه چنین تبیینی نیازمند بررسی آرای متفکران درباره این موضوع و نیز بررسی آیات و روایات است. آیا به‌راستی برای تبیین تغییر نفس باید از مبنای بیشتر فیلسوفان درباره ثبات مجرد و انحصار حرکت در امور مادی دست کشید یا آنکه به گونه‌ای دیگر نیز می‌توان در موجود مجردی همچون نفس حرکت و تکامل را پذیرفت.

این نوشتار در پنج فصل سامان یافته است. فصل نخست به صورت‌بندی مسئله ناسازگاری تجرد نفس با حرکت تکاملی آن می‌پردازد. در ادامه هر کدام از فصل‌ها به ترتیب یکی از تبیین‌های ارائه‌شده در مورد این مسئله گزارش و بررسی شده است؛ بنابراین فصل دوم به تبیین سازگاری با پذیرش نظریه ثبات نفس و حرکت در اعراض می‌پردازد. در فصل سوم به تبیین سازگاری تجرد نفس با پذیرش نظریه حرکت جوهری و در فصل چهارم به تبیین سازگاری تجرد نفس با نفی تجرد تام از نفس و در آخرین فصل، به بررسی تبیین سازگاری تجرد نفس با پذیرش حرکت در مجردات پرداخته است.

در پایان، قدردان زحمات همه اساتیدی هستم که نگارش این اثر مرهون راهنمایی‌های ارزشمند ایشان است؛ به‌ویژه از اساتید ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین غلامرضا فیاضی، جناب حجت الاسلام والمسلمین حسن معلمی، حجت الاسلام والمسلمین دکتر امیر دیوانی و جناب آقای دکتر مهدی ذاکری که با مطالعه این اثر و یادآوری نکات سودمند برای اتقان آن افزودند و نیز از مدرس محترم پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی، جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر علیرضا آل بویه و مدیر محترم گروه فلسفه جناب آقای دکتر ابراهیم علی‌نورستانی سپاسگزاری می‌کنم.

علیرضا اسعدی

عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی